

Intel·lectuals d'ahir, ciutadans d'avui

RESUM: Reflexions sobre com poden ser replantejades en la societat actual les funcions que antany exercia l'intel·lectual.

PARAULES CLAU: Història de la cultura, intel·lectualitat, política, Jean-Paul Sartre, Émile Zola, Josep Pijoan, Jaume Brossa, Joan Maragall.

ABSTRACT: Some thoughts on how to recreate in today's society the functions played by intellectuals in the past.

KEYWORDS: Cultural history, intellectuals, politics, Jean-Paul Sartre, Émile Zola, Josep Pijoan, Jaume Brossa, Joan Maragall.

Era el darrer de l'espècie: quan va morir Sartre, es van acabar els intel·lectuals i es va decretar el final de la història: la societat del pensament únic podia viure tranquil·la, ja no tornarien els autors de pamflets difamatoris com Émile Zola, amb aquell famós *J'accuse*, ni vellets com el mateix Sartre que es feien maoistes. Restava, això sí, una certa nostàlgia i de tant en tant sortia alguna queixa davant del silenci dels espècimens en qüestió, com si encara n'existís algun. Tranquils! Aquesta mena de monstres estaven ben guardats en els pots de formol de les universitats: ho demostrava el fet que, sota el mestratge de Christophe Charle, un professor parisenc, s'havien convertit en objecte d'estudi universitari. Fins i tot, entre nosaltres, apareixia una revista, *Cercles*, dedicada a disseccionar-los. Les coses estaven així fins que, ara fa uns dies, en una tertúlia radiofònica, un comentarista de l'actualitat va deixar anar: «Nosaltres, els intel·lectuals...». Vaig pensar que potser era cert, que els intel·lectuals no havien mort; simplement s'havien transformat. El personatge taciturn que vetllava per la rectitud del funcionament dels mecanismes socials ha donat pas al tertulià que actua amb agilitat en els mitjans de comunicació. Del pensador a l'enginyer de l'opinador. I és que, ens agradi o no, l'allau i la qualitat de la informació que rebem cada dia com a ciutadans, potser ja no ens permet la distinció d'una veu amb una càrrega d'autoritat superior, amb la funció de guia o de guardià del far, com era la de l'intel·lectual d'altres èpoques, ni aquest no té el dret a dir-nos què és realment important, perquè el que és important és només el que està d'actualitat.

Dins aquest espai, només obté ressò públic la veu que provoca escàndol. No som lluny, tanmateix, del que passava a finals del segle XIX: també Zola jugava amb l'escàndol públic. La diferència potser residia en el ressò que aquest escàndol provocava, perquè la societat civil estava més ben travada que ara, implicava persones més que mitjans de comunicació. Tot i això, el discurs reformista o la protesta dels *intel·ligents* també exigia unes plataformes públiques i sovint era ignorat pels sectors socials als quals es pretenia dirigir. El grup de *L'Avenç*, per exemple, que serà un dels punts de referència de la intel·lectualitat catalana al llarg del segle XX, quan radicalitza el seu discurs perd el suport d'una part del seu públic. *Vox clamatis in deserto*. Aquesta, potser, era la grandesa i la feblesa de cedir, a unes poques i selectes veus, un *missatge* que, inevitablement, se'ns tornava profètic. Perquè la raó de ser de l'intel·lectual es troba, també, en el seu fracàs, que l'omple de raó i l'engrandeix, com als profetes d'Israel. L'intel·lectual és un gegant adolorit i inútil.

¿Va ser una situació de privilegi la de la intel·lectualitat catalana del tombant de segle, que va trobar-se que renovar les infraestructures culturals i educatives i fer-se un espai com a productors intel·lectuals enmig dels productors de béns tangibles, era –o ho semblava– una necessitat assumida pel conjunt social o, almenys, pels seus dirigents? Per ser acceptat, però calia reunir certes condicions i ser capaç d'establir lligams entre el pensament i l'acció i, per poder-ho fer, calia també comptar amb la confiança del poder. Josep Pijoan, l'impulsor de l'Institut d'Estudis Catalans, en les seves campanyes en pro de l'art i els museus de Catalunya, escrivia adreçat als seus companys: «Fem feina! Fem feina!». Era el primer a fer-la. I va ser ell qui, en la inauguració del Museu del Parc de la Ciutadella, es va dirigir a l'autoritat per dir-li: «Gràcies per haver-nos deixat fer».

Potser el mèrit d'alguns polítics era la capacitat de confiar en alguns intel·lectuals, i el mèrit d'alguns intel·lectuals, saber imposar-se als polítics. Els uns i els altres semblaven, eren, els *constructors de nacions*, la consciència orgànica de la col·lectivitat. L'intel·lectual, com la cultura, és un dels pilars d'aquest modern edifici: la nació. Alguns, fins i tot, com els nostres estimats amics de *L'Avenç*, aspiraven a ser els arquitectes que dibuixessin els plans del nou edifici social. El poder, però, no era seu, i mentre Pijoan descobria pintures romàniques i feia museus, Jaume Brossa escrivia en un diari de circulació més que restringida un article sobre «els intel·lectuals que guanyen i els intel·lectuals que perden». No cal dir que ell era dels darrers. I Maragall, una veu tan influent, a quins pertanyia? Perquè la seva veu, quan podia tenir transcendència real, va ser silenciada. Llegiu, si no, el llibre de Josep Benet *Maragall i la setmana tràgica*.

La nostra societat potser ja no admet els canvis profunds que va viure en altres moments. Les estructures socials estan ben definides, i les formes d'accedir als llocs de poder, ben fixades. Els *intel·lectuals* han sofert aquesta fixació i s'han professionalitzat. També tenen menys espai per a la independència ideològica, un dels mites

de la seva raó de ser. I és que l'intel·lectual, ara com abans, és aquell que treballa amb la llengua sobre allò que és l'eix de l'existència de la societat. La llengua és l'espai en què es debat el poder. D'aquí que les relacions entre la llengua i el poder no hagin estat mai una bassa d'oli. I menys entre nosaltres, enmig d'un conflicte de llengües. Perquè, si relacionem intel·lectuals i llengües podem preguntar-nos quina llengua és la que articula la *nostra* societat, la que s'imposa i discrimina, sense cotó fluix ni discussions, mentre que cada mínim pas que fa l'altra llengua per assumir cotes de poder que li permetin ser la *pròpia*, és a dir, l'articuladora de la societat que teòricament l'assumeix com a tal, provoca l'aparició de centenars d'*intel·lectuals* que s'esgarriren i, sobretot, que temen perdre el poder que tenen, que fan veure que tenen o que volen tenir. Quina llengua, doncs? L'avi Maragall ho tenia ben clar; els seus néts dissimulen.

Una llengua no és només una llengua: arrossega la cultura. Encara que pensem que el nostre món s'escriu ell mateix, que no és més que una immensa màquina d'autoproducció de sentit que cobreix un immens forat negre, també així, en l'espai i el temps que ens toca viure, comptem amb aquesta petita i sempre malaltissa cosa que ens hem construït: la cultura. Allò que ens permet conèixer i entendre'ns. Tornem, doncs, a la llengua (als llenguatges) de la cultura. Potser és cert que ja no la podem deixar a mans d'unes petites elits intel·lectuals, però també és cert que no la podem deixar, exclusivament, a mans del poder, dels que de veritat tenen el poder, o de la fluctuant manipulació dels mitjans de comunicació. L'entramat ideològic i social d'altres èpoques ha desaparegut o s'ha institucionalitzat. Tenim, ara, l'ensenyament i algunes institucions culturals, l'art, la literatura, la creació. Només. Però podria ser suficient si la responsabilitat que delegàvem als intel·lectuals l'assumíem com a ciutadans. Això vol dir restablir l'entramat de la cultura i de la responsabilitat cultural, allò que la societat de l'èxit i el consum ha intentat d'ofegar i substituir.

Potser no ens resten els intel·lectuals que s'erigien enfront del poder amb independència de criteri. Però resulta imprescindible que, amb independència del poder, els ensenyants i els treballadors de la cultura recuperem espais d'influència. No ho demano per a un sector determinat; ho demano per a tots, per a la formació i la crítica. Algú em deia que ara, en les societats urbanes, proliferen els Aleixos de les Tòfones incapaçs d'articular una paraula: «Uhh! Uhh! La figu vos fai a tuts». Enfront d'ells, ens cal rearmar la paraula i la intel·ligència. Potser és hora que els ensenyants entenguem que en aquest procés som unes peces bàsiques i que, en lloc de lamentar-nos, ens decidim a reivindicar que la paraula articulada torni, d'una vegada per sempre, al si de l'ensenyament. Perquè la història potser ha arribat a la fi, però com a persones no ens resta altre remei que sobreviure.